

TURIZAM U FUNKCIJI GOSPODARSKOG RAZVITKA HRVATSKIH OTOKA

Autor u radu ukazuje na potrebu sagledanja turizma kao djelatnosti koja predstavlja značajnu razvojnu šansu za brži gospodarski razvitak hrvatskih otoka. U svojim razmatranjima autor ističe prednosti i ograničenja za gospodarski razvitak toga prostora, uvažavajući rezultate recentnih empirijskih istraživanja. Turizam kakav danas imamo na našim otocima, zasigurno ne pruža sve ono što posjetitelji, turisti, očekuju od boravka na otocima. Ukazujući na kompleksnost problema razvitka turizma na otocima, autor posebno ističe nemogućnost primjene jedinstvenog modela turističkog i gospodarskog razvitka za sve otoke, već potrebu sagledanja svake otočne skupine i otoka posebno, uvažavajući nastojanja za revitalizacijom toga prostora u svakom, a ponajprije u gospodarskom pogledu.

Uvod

Promišljanja da se pokuša izmijeniti katastrofalno tužna gospodarska i svekolika druga, a povrh svega demografska zbilja naših otoka, ističu da se kroz turizam, do određene mjere mogu i moraju sagledati mogućnosti i perspektive razvitka toga dijela nacionalnog prostora. Hrvatski otoci privlače netaknutim, prirodnim, skladnim okolišem, jedinstvenim krajobrazima i blagom sredozemnom klimom. Unatoč tome, današnja slika naših otoka nudi samo zabrinutost. Naši otoci predstavljaju neprocjenjivo bogatstvo, u svakom smislu, no upravo je začuđujuće koliko se malo i površno o njima i njihovim potencijalima brinemo.

---

* Jadranko Grgona, dr. sc., docent na Katedri za turizam Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Članak primljen u uredništvo: 29. 5. 2002.

Državna tijela uglavnom deklarativno daju otocima značajno mjesto i veliku potporu, prije svega donošenjem Nacionalnog programa razvitka otoka i Zakona o otocima. Namjera nam je, prije svega, u ovom radu ukazati na značaj turizma kao pokretača bržeg i uspješnijeg razvitka gospodarstva na otocima. Potrebno je naglasiti da u svijetu, a ni u nas, ne postoji jedinstveni model po kojem bi se po univerzalnoj recepturi rješavali problemi razvitka otoka. Problem je jednostavno u tome što je svaki otok sam po sebi, sa svojim prirodnim i ostalim potencijalima specifičan, pa svakome od njih valja tako i pristupiti. Postojeći ograničujući uvjeti privređivanja i razvitka višestruko se negativno odražavaju na stanje i tendencije bržeg razvitka, osobito u području turizma kao životne šanse svih naših otoka. U radu će biti govora i o nekim selektivnim vrstama turizma koji bi zasigurno morali pomoći bržem gospodarskom ozdravljenju naših otoka i revitalizaciji njihovih nedovoljno iskorištenih potencijala. Kao jednu od osnovnih značajki rada namjera nam je učvrstiti promišljanja da turizam ne može i ne smije biti sam sebi svrha, nego mora biti u funkciji razvitka ukupnoga gospodarstva.

Prirodne značajke i otočna baština

Hrvatski otoci obuhvaćaju gotovo sve otoke istočne obale Jadrana i njegova središnjeg dijela, čineći drugo po veličini otočje Sredozemlja. Ima ih 1185, a geografski se dijele na 718 otoka, 389 hridi i 78 grebena, taj dio nacionalnog prostora zaprema oko jedan posto, a s pripadajućim akvatorijem čak 37% državnoga teritorija. Zbog naglašene razvedenosti (najrazvedeniji je Pag, a najduži Hvar) imaju više obale od kopna. Otoci imaju obalu u dužini od 4057,2 km, što čini 69,5% hrvatske morske obale. Obično se dijele na istarsku, kvarnersku, sjevernodalmatinsku, srednjodalmatinsku i južnodalmatinsku skupinu. Najveći je Krk (409,9 km²), 77 ih je većih od 1 km², a svega dvadeset od 20 km². Uz otoke obično se navodi i 62 km dugi poluotok Pelješac koji se s površinom od 348 km² pruža u more u istome smjeru kao i okolni južnodalmatinski otoci. Svi naseljeni otoci istočnog i srednjeg Jadrana pripadaju Hrvatskoj. Prema popisu iz 1991. bilo je 67 stalno naseljenih otoka u ukupnoj površini od 3062 km². Tome valja dodati i petnaestak povremeno (sezonski) naseljenih otoka koji zajedno s nenaseljenima zauzimaju 143 km². Prema istome popisu, na otocima je živjelo 110.953 stanovnika. Potrebno je prisjetiti se da je godine 1921. na otocima živjelo 173.503 stanovnika, a 1948. bilo je 151.835 stanovnika.

Obala i otoci leže u području jadranskog tipa mediteranske klime. Ljeta su vruća i suha, zime blage i vlažne, a insolacija je velika. Posebna klimatska obilježja razlikuju se od otoka do otoka, ovisno o strani svijeta, o nadmorskoj visini ili o izloženosti vjetrovima. Glavni činitelj otočne klime i biljnog pokrova, Jadransko

more pripada toplim morima. Temperatura na površini ne pada ispod 10 stupnjeva Celzijusovih ni zimi, a ljeti prelazi 25 stupnjeva. S iznimkom većih luka, more je oko otoka nezagađeno, kao uostalom i cijeli hrvatski dio Jadrana.

Ekosustavi hrvatskih otoka, endemske vrste biljaka i životinja koje su u njima našle svoja staništa i geomorfološke pojave, izuzetno su vrijedni. Stoga je popis službeno zaštićene prirodne baštine, zbog relativne skučenosti otočnog prostora, izuzetno dug. Od sedam hrvatskih nacionalnih parkova, tri su na otocima i u okolnom moru (Brijuni, Mljet i Kornati), a na Dugom otoku je park prirode Telašćica. Uz to je na otocima jedan botanički rezervat, šest ornitoloških rezervata, tri rezervata šumske vegetacije, sedam park-šuma, deset zaštićenih krajolika, tri spomenika parkovne arhitekture i dr. Najviše je biljnih i životinjskih vrsta na Krku i na Cresu, otocima preko kojih prelazi životom najbujnija 45 paralela.

Izuzetno je vrijedna i kulturna baština. Nema poznatog razdoblja iz prošlosti, a da mu tragovi nisu potvrđeni i na otocima. Tako da nepokretnih spomenika, dovoljno vrijednih da budu službeno zaštićeni kao dio hrvatske baštine, ima 667. Naši otoci jasno pokazuju da kulturnu baštinu, uz građevine čine jezik, običaji, predaja, nošnje i slično, ali i stoljećima građen mentalitet i svjetonazor. Otoci u svom trajanju, a otočani u svojoj svijesti čuvaju najveće vrijednosti nacionalnog identiteta. Za otočane bi se moglo reći da su multikulturalne osobe, to prije svega vrijedi za ruralno stanovništvo s malih otoka bez gradskih središta, gdje je u jednoj osobi sjedinjen veliki broj vještina; svi su i ratari i ribari i stočari, pomorci i turistički djelatnici. Potpuno je jasno da je tako složen profil otočanina posljedica upravo takvog prostora kakav jest hrvatski otok i gospodarskih aktivnosti kakve su se mogle u takvom prostoru obavljati.

Otočni turizam

Današnja je otočna gospodarska struktura prilično siromašna, poljoprivreda je najvećim dijelom zapuštena, a prevladava turizam za kojim slijede trgovina, brodarstvo, remontna brodogradnja, prerada ribe, kamenarstvo i vinarstvo. Danas je zaposleno oko 45000 otočana, od čega na samim otocima nešto manje od 40000. Ostali stanuju na otocima, a rade na kopnu. Troškovi života, prvenstveno zbog troškova prijevoza, viši su nego na kopnu, podaci kazuju da su na većim i pristupačnijim otocima troškovi viši za oko deset, a na manjim, udaljenijim otocima i za trideset posto. Bez obzira o kojem se pokazatelju radilo, udio otoka u gospodarstvu Hrvatske nikad nije premašivao pet do sedam posto.

Poziciju turizma možemo tretirati relativno povoljno, u odnosu na brojne zahtjeve tržišnog repositioniranja, restrukturiranja gospodarstva i demografsku

revitalizaciju otočnog prostora (Grgona, 2001). Turistički proizvod koji ima svoje tržište, trajan i donekle afirmiran na tom prostoru, nije potrebno totalno mijenjati, već samo unaprijediti.

Na osnovne smještajne kapacitete na otocima otpada svega 29,3% smještajne ponude, za razliku od obalnog pojasa, gdje na osnovne smještajne kapacitete otpada 34,1%. Turistička ponuda razlikuje se od otoka do otoka. Na kvarnerskim i sjevernodalmatinskim otocima nalazi se gotovo 75% ukupnih smještajnih kapaciteta svih naših otoka, ali je unatoč tome, njihova struktura nepovoljnija od one na srednjodalmatinskim i južnodalmatinskim otocima. Na sjevernodalmatinskim otocima natprosječno su zastupljeni kampovi, sobe i apartmani za iznajmljivanje, a udio osnovnog smještaja niži je od otočnog prosjeka. Primjera radi, na slabo prometno povezanim i prostorno raštrkanim zadarskim otocima, turizam se gotovo isključivo svodi na ponudu nekadašnjega tzv. privatnog sektora, zbog čega turističku ponudu na tim otocima gotovo u pravilu čine komplementarni kapaciteti. Budući da se većina osnovnih smještajnih kapaciteta na hrvatskim otocima svodi na hotele i turistička naselja srednje kategorije, i zato što se takvi objekti u pravilu ne griju, pa mogu raditi samo ljeti, postojeća struktura smještajnih kapaciteta u najvećoj mjeri pridonosi i izrazito sezonskom karakteru našeg otočnog turizma. Potrebno je naglasiti da većina hotela i turističkih naselja na otocima, i njihove formalno iskazane kategorije, ne odgovaraju u potpunosti zapadnim standardima kategoriziranja.

Jedno od osnovnih načela, prema kojem je potrebno ponudu stalno i što više prilagođavati potražnji, koja je promjenljiva i nestabilna, ovdje je zanemareno (Senečić, 1998). Sama struktura turističke potražnje na otocima, ne razlikuje se bitnije od one na kopnu. Pritom se uočava da su na otocima izrazitije zastupljeni gosti iz tradicionalno emitivnih zemalja (prije svih Njemačka, Austrija, Italija). Ti gosti dolaze pretežno individualno, a za putovanje se najčešće koriste osobnim automobilom. Prostorno su disperzirani i pokretniji od gostiju drugih nacionalnosti. Na otoke dolaze pretežno nešto mlađi ljudi što nego je to slučaj s obalnim destinacijama, a to je uvjetovano kako njihovom težom dostupnošću, tako i vrstom i kvalitetom smještajnih kapaciteta, odnosno specifičnim motivima dolaska svojstvenim mlađoj populaciji. Rekreacija i različite sportske aktivnosti na prvim su stepenicima ljestvice motiva za dolazak i boravak na otocima. Na otocima turisti borave nešto duže nego u obalnim destinacijama, a isto je tako udio gostiju koji na otocima provode glavni godišnji odmor nešto veći od istoga udjela na obali. Sezonalnost boravka, siromaštvo izvansmještajne ponude i nedostatak infrastrukture izraženiji su na otocima nego na obali, a isto se može reći i za orijentiranost na relativno mali broj emitivnih tržišta.

Iako primarno nisu namijenjeni komercijalnom korištenju i tako ne ulaze izravno u turističku ponudu odredišta, stanovi i kuće za odmor sve se više i učestalije iznajmljuju gostima. Stoga je i turistički promet na otocima, u usporedbi s onim na

kopnu, primjetno manje usmjeren na osnovne smještajne kapacitete, a primjetno više na sobe u vlasništvu građana.

Maritimne karakteristike naše obale i otoka jedan su od glavnih motiva dolaska turista u našu zemlju. Brojnost otoka, razvedenost obale, čistoća i toplina našega mora uz blagu sredozemnu klimu, pogoduju razvitku specifičnog oblika turizma – nautičkog turizma. Valja istaknuti činjenicu da je u posljednjem desetljeću otočni prostor Hrvatske doživio izuzetno dinamičan razvitak nautičke ponude. Tako statistički pokazatelji (Statistički ljetopis RH 2001.) govore da u Hrvatskoj ima 60 luka nautičkog turizma i od toga 47 marina, od kojih je oko 40% na otocima. Prema istome izvoru, ukupan je broj vezova 12 863, u kojima je registrirano nešto više od 144 tisuće plovila; 12% više nautičara posjetilo je Hrvatsku u godini 2001. nego godinu prije; bilo ih je malo više od 580 000, a ostvarili su 825 000 noćenja. Najveći dio plovila, jednako kao i njihovih vlasnika, dolazi nam iz već spomenutih, tradicionalno emitivnih zemalja, prije svih iz Italije, Njemačke i Austrije.

Nalazi istraživanja Instituta za turizam, objavljeni u publikaciji TOMAS 2001, kazuju da su primarni motivi dolaska u Hrvatsku relaksacija uz more, zatim zabava i upoznavanje prirodnih ljepota. U usporedbi sa sličnim istraživanjima provedenim prije, primjetno je da odmor i relaksacija ostaju dominantan motiv, ali je zabilježen i porast važnosti zabave i novih doživljaja. Sociodemografski profil turista ukazuje na trend povećanja obiteljskih dolazaka turista, gdje je gotovo 50% gostiju u pratnji obitelji. Prosječna je dob turista između 30 i 49 godina (54%), od kojih je najveći udio namještenika/službenika (35%). Nalazi istraživanja pokazuju da gotovo polovina naših gostiju ima srednjoškolsko obrazovanje; slijedi udio onih koji su završili višu skolu, a oko petine njih fakultetski je obrazovano. Kao izvori informacija na osnovi kojih se turisti odlučuju za dolazak i boravak u Hrvatskoj, na prvom je mjestu prethodno iskustvo, odnosno prijašnji boravak u Hrvatskoj (43%), pa zatim slijede preporuke rodbine i prijatelja (38%); važno mjesto zauzimaju i mediji kao treći izvor informacija. Kao neka od obilježja putovanja valja istaknuti da najveći dio (81%) gostiju dolaze u Hrvatsku provesti glavni godišnji odmor, a kao prijevozno sredstvo najzastupljeniji je automobilski prijevoz. Ponovo uspoređujući ove pokazatelje s onima starijeg datuma, može se govoriti o trendu laganog povećanja udjela gostiju na glavnom godišnjem odmoru, i o rastu udjela automobilskog prijevoza; istovremeno dolazi do laganog smanjivanja dolaska autobusom i zrakoplovom.

Prilikom boravka više od polovine gostiju u destinaciji, organizira prehranu izvan smještajnog objekta, a oko trećine njih koristi se polupansion. Najomiljenija je aktivnost za vrijeme boravka plivanje/kupanje (čak 99%), zatim slijede odlazak u slastičarnice, restorane, kafiće i šetnje u prirodi, što je istaknulo nešto više od 70% gostiju. Više od polovine gostiju odlazi na izlete, u kupnju, samo se odmara, razgledava znamenitosti i posjećuje lokalne zabave, a više od četvrtine gostiju bavi se različitim sportovima, sudjeluje u organiziranim izletima ili uživaju u

različitim oblicima zabave (ples/disco, posjet muzejima i izložbama, posjet koncertima).

Manji broj gostiju istaknuo je aktivnosti kojima bi se bavili kada bi u destinaciji postojala odgovarajuća ponuda. Od sportsko-rekreacijskih aktivnosti gosti su najčešće spominjali nedostatak ponude za jahanje, skijanje na vodi, jedrenje i jedrenje na dasci, a zatim nedostatak zdravstveno-rekreacijskih programa, ponude za tenis i mogućnosti za vožnju biciklom.

Zadovoljstvo ponudom mjereno je stupnjevima zadovoljstva od veoma visokog do veoma niskog. Najvišom razinom zadovoljstva gosti ocjenjuju ljepotu prirode i krajolika i pogodnosti za provođenje obiteljskog odmora. Zatim slijedi skupina elemenata turističke ponude kojima su gosti bili srednje zadovoljni, među njima ističemo osobnu sigurnost, gostoljubivost lokalnog stanovništva, ljubaznost osoblja i bogatstvo gastronomske ponude. Veliki je broj elemenata kojima su gosti zapravo nezadovoljni (nizak ili veoma nizak stupanj zadovoljstva). Najlošije je ocijenjena kvaliteta lokalnog prijevoza, raznolikost kulturnih manifestacija, kvaliteta označivanja znamenitosti, bogatstvo sadržaja za zabavu, mogućnost za kupnju, bogatstvo sportskih sadržaja. Nešto bolje ocjene (ali još uvijek unutar kategorije – veoma nizak stupanj zadovoljstva) dobili su opremljenost/uređenost plaža, “vrijednost za novac”, organizirani izleti u okolicu i kvaliteta informacija. Spominjući trendove, pokazatelji govore da je ljepota prirode i krajolika i dalje glavna prednost hrvatskoga turizma, a različiti sadržaji turističkog proizvoda (kupnja, sport, zabava, kultura, prijevoz) destinacije i nadalje su među najvećim slabostima. Važno je pritom uočiti da je stupanj zadovoljstva gostiju znatno pogoršan u odnosu na ljeto 1997. Kako je u istraživanju istovremeno ocjenjivana i važnost pojedinih elemenata ponude, tako su gostima najvažniji: čistoća plaža, ljepota prirode i krajolika, osobna sigurnost, “vrijednost za novac” ukupnog boravka, ekološka očuvanost, slikovitost i uređenost mjesta, tišina i mir i komfor smještaja. Više od 80% gostiju dalo je ocjenu “jako važno” navedenim elementima. Kako je dio tih elemenata pri ocjenjivanju stupnja zadovoljstva dobio lošu ocjenu, dakle, riječ je o elementima koji su gostima jako važni i loše ocijenjeni, tako se za njih može slobodno tvrditi da su oni svojevrsna “rak rana” ponude. To su: “vrijednost za novac” i čistoća plaža, a zatim nešto manje kritični - ekološka očuvanost i komfor smještaja.

Prosječno turističko putovanje u Hrvatskoj trajalo je 11,5 dana i u njega je u prosjeku bilo uključeno 2,7 osoba. Prosječna dnevna potrošnja u mjestu turističkog boravka dosegla je iznos od oko 36 USD, što je za oko 34% više nego u istraživanjima promatranoj. godini 1997.

Primarni su nam ciljevi u turizmu povećanje broja turista i produženje sezone. Iz godine u godinu mijenja se profil turista. Mnogima više nije dovoljno sunce i more, nego žele aktivan odmor koji se ponajprije temelji na sportsko-rekreativnim sadržajima. Takvi su sadržaji jedna od bitnih sastavnica ukupne turističke ponude

naših otoka. Struktura i broj sportsko-rekreacijskih sadržaja na našim otocima nije ujednačena, tj. na nekim otocima postoje objekti takvog tipa, a na velikoj većini ostalih nema gotovo nikakvih sadržaja. Prevladavaju igrališta za tenis, mini golf, odbojku, staze za vožnju bicikla, stolovi za stolni tenis, zatim centri za obuku jedrenja, ronjenja, iznajmljivanje čamaca, jedrilica, dasaka za jedrenje, pribora i opreme za skijanje na vodi i dr. Za razliku od otoka na kojima postoje nautičke luke i koji u svojoj turističkoj ponudi imaju prije navedene sadržaje, veliki broj otoka još uvijek nema gotovo nikakve preduvjete za izgradnju objekata i sadržaja za sportsko-rekreacijski turizam. Naravno, ne treba težiti ni svojevrsnoj unificiranosti sportsko-rekreacijskih sadržaja na otocima, ponajprije zato što svaki otok valja promatrati kroz splet mogućih prednosti i ograničenja za razvitak takvog oblika turizma.

Za potpuniju sliku otočne turističke ponude izuzetno je važno raspolagati ne samo uobičajenim statističkim podacima, već i različitim kvalitativnim obilježjima, da bi se turistička ponuda mogla što brže i uspješnije prilagoditi zahtjevima tržišta. Slijedom toga, u nastavku ćemo istaknuti neke poredbene razvojne prednosti, ali i ograničujuće činitelje otočnog turizma i njihova gospodarskog razvitka.

Poredbene razvojne prednosti i ograničujući činitelji

Spominjući neke poredbene prednosti otočnog turizma, za koje nije pretjerano utvrditi da ih imaju više nego ikada, valja na prvome mjestu istaknuti klimu. Klima čini otoke privlačnima za turiste, ali i za one koji na njima žele raditi ili proživjeti treću dob. Dalja je poredbena prednost sam zemljopisni položaj. Hrvatski su otoci usred Europe, dovoljno blizu emitivnim turističkim zemljama i tržištima otočnih poljoprivrednih proizvoda. Pritom valja naglasiti kako otočni položaj nije uvijek to povoljniji što je kopno bliže. S razvitkom trgovine i prometa i prostorne podjele rada uopće, more sve više postaje osnovnim resursom i u prometnom i u proizvodnom smislu. Otoci svim svojim obilježjima predstavljaju veliki potencijal za razvitak turizma, a sa stajališta privlačnosti za nautičare teško im je naći suparnika.

Poredbenom prednošću valja smatrati i otočni krajobraz, koji dopunjuje klimom stvorenu turističku privlačnost i razvedenost obale koja omogućuje relativno jeftinu gradnju luka i uzgoj akvakultura. Vrijedno je spomenuti i čistoću otočnog okoliša koja je tek ponegdje narušena onečišćenjem, ali još nigdje zagađenjem. Budući da je čisti okoliš sve važniji dio turističke ponude, otoci po tome odskaču od postojećih i potencijalnih odredišta na kopnu. Geografski izdvojeni otoci pogodni su za čuvanje čistoće biljnih i životinjskih vrsta, a zato što je takvih lokaliteta u Europi sve manje, naši će otoci postati prave oaze nedirnute prirode i rijetka staništa nekih biljnih i životinjskih vrsta.

Još uvijek nedovoljno prepoznata otočna poredbena prednost jest poklapanje zahtjeva za ekonomskom i ekološkom razvojnou održivošću u glavnim otočnim djelatnostima - turizmu i poljoprivredi. Odmak od tradicionalne turističke ponude - sunca, mora i pijeska, jednostavno se nameće kao prijevka potreba. Održivi turizam temelji se na sposobnosti turističkog odredišta da ostane u ravnoteži s okruženjem, da postane i ostane konkurentno na tržištu i privuče posjetitelje koji se vraćaju, jednako kao i one koji prvi put dolaze. Ekonomski učinci sporta i sportske rekreacije mogu predstavljati ključni razlog ostanka radno sposobnog stanovništva na otocima (Bartoluci, Čavlek, 1998.). Zdravstveni turizam, kao selektivni oblik turizma, svakako ima perspektivu upravo na otocima, i to prije svega zbog prije spomenutih klimatskih obilježja i čistog okoliša.

Razvojne prednosti otočne poljoprivrede proizlaze iz njezine specifične strukture i mjesta u ukupnoj gospodarskoj strukturi otoka. Tu je veliki broj vinograda s najvećim brojem poznatih i zaštićenih vrsta vina bez kojih bi hrvatska ponuda vina bila mnogo siromašnija. Na otocima se uzgaja polovina maslinovih stabala i proizvodi se više od polovine ukupne količine maslinova ulja Hrvatske. Tu su i značajni kapaciteti u proizvodnji svih vrsta agruma, drugog ranog voća, povrća, poznate otočne janjetine, ovčjeg sira i sl. Na otocima može se najlakše organizirati proizvodnja hrane bez pesticida, što može biti posebnost otočne poljoprivrede i posebnost u turističkoj ponudi otoka. Na taj se način gospodarska i ekološka održivost poklapaju u otočnom turizmu i u otočnoj poljoprivredi, a to uz specifičnu proizvodnu strukturu daje otocima trajnu razvojnu poredbenu prednost.

No, na otocima se uočavaju i činitelji koji ograničuju, odnosno usporavaju njihov razvitak. Kao glavni ograničujući činitelj najčešće se spominje manjak radnoaktivnih, a na malim otocima i fertilnih otočana. S iznimkom velikih otoka, razvojni je uzlet gotovo neizvediv bez novih otočana, osobito bez stručnjaka potrebnih za prosperitetne razvojne grane. Nakon II svjetskog rata stanovništvo otoka smanjivalo se po visokoj godišnjoj stopi (priobalni otoci od 0,6% a vanjski po stopi od 2,4%). Od šezdesetih godina na većini dalmatinskih otoka više ljudi umire nego što se rađa, a nešto je manje dramatično stanje na kvarnerskim otocima. Prosječna starost otočana iznosi 40 godina, a onih starijih od 60 godina ima 26%. Nastavi li se postojeće stanje, na početku ovoga stoljeća izumrijet će četvrtina otočnih naselja. Dosadašnji pokušaji otvaranja industrijskih pogona i dovođenja radnika s kopna ukazuju da je prilagođivanje novih otočana teško i dugotrajno, često i neuspješno. Prevladavanje toga činitelja nameće se kao najosjetljiviji i najdugotrajniji posao nositelja otočne razvojne politike.

Glavni prirodni ograničujući činitelj jest propusnost otočnog tla, zbog čega, unatoč dovoljnoj količini kiše, nema stalnih površinskih vodotokova. Gotovo svi otoci, veliki i mali, iz bilo koje otočne skupine, praktično su bezvodna područja. Taj problem postoji toliko dugo koliko i sam život na tim otocima. Prevladavanje

toga tehnički je moguće, ali pretpostavlja velika ulaganja. To je i glavni razlog što se u koncipiranju vodoopskrbne strategije uglavnom pribjegava dovođenju vode s kopna. Prirodni ograničujući činitelj jest i krševitost koja je ostavila malo poljoprivredno iskoristivih površina i ne mnogo više površina za jeftinu gradnju cestovne infrastrukture. I to je tehnički moguće prevladati, ali su ulaganja veoma velika. Nedovoljna otočna lučka i cestovna infrastruktura također se pojavljuju kao ograničujući činitelj koji utječe na prometnu povezanost i na ukupno otočno gospodarstvo i svakodnevnicu. Pri razmatranju problematike prometne povezanosti, u posljednjih su nekoliko godina, primjenom novih prometnih rješenja, nastala evidentna poboljšanja - češće povezivanje, kraća plovidba, istodobni prijevoz putnika, robe i vozila, a to je sve zajedno pridonijelo porastu prometa i uspješnijem funkcioniranju prometnoga sustava. Onaj tko može brzo doputovati u neki centar na kopnu i vratiti se, želi i može duže ostati na otoku. Posebno su infrastrukturno ograničenje zapušteni i pretežno neprohodni otočni poljski putovi. Neodržavani već desetljećima, čine poljoprivredne resurse nedostupnima.

Manjkavo osnovno školstvo ističe se na malim otocima kao nepremostivo kratkoročno ograničenje. Novozasnovane obitelji otočana ili došljaka postaju izravno ugrožene čim djeca odrastu do školske dobi, a na otoku nema škole ili minimalne obrazovne kvalitete. Odrastanje do školske dobi na malim otocima redovito označuje i odlazak djeteta i barem jednog roditelja i najavljuje odlazak drugoga. Nedostatak infrastrukture zbrinjavanja otpadnih voda i praktički nepostojanje infrastrukture odlaganja čvrstog otpada zasad nije bitno ograničujući činitelj, jer se ni jedan ni drugi otpad još nije nagomilao u zagađujućim količinama. Otočni ekosustav još podnosi ta onečišćenja, ali dopusti li se da prerastu u zagađenja, otoci će se suočiti s teško i izuzetno skupo premostivim ograničujućim činiteljem. Među institucionalnim ograničujućim činiteljima na prvom su mjestu nesređeni katastri i vlasništvo nad poljoprivrednim i građevinskim zemljištem i zgradama. Ta nesređenost postoji na svim otocima i izravno onemogućuje svako ulaganje, jer fizičkih i pravnih osoba od kojih bi se zemljište kupilo, odnosno unajmilo, naprosto nema. Institucionalno je ograničenje i spor postupak dobivanja potrebnih dozvola koji prijeko potrebne ulagače u održivi razvitak odbija od otoka. Postojeći administrativno-teritorijalni ustroj također valja smatrati ograničujućim činiteljem. Može se očekivati da će u skoro vrijeme taj činitelj biti prevladan donošenjem nekoliko zakona i zakonskih izmjena, koje se moraju temeljiti na činjenici da je otok potrebno promatrati kao nedjeljivu razvojnu cjelinu.

Zaključak

Promicanje spoznaja o nacionalnoj važnosti i vrijednosti hrvatskih otoka ukazuje na potrebu za što bržim i kvalitetnijim gospodarskim razvitkom toga dijela državnog teritorija. Na našim se otocima, nažalost, nije mnogo promijenilo u posljednjem desetljeću, osim što su otočani sve stariji i sve ih je manje. Cilj je svih programa razvitka otoka i njihove demografske obnove takva naseljenost pri kojoj će otočani brojem, dobnom i stručnom strukturom, a osobito načinom i kakvoćom življenja, stvoriti takvu zajednicu koja će biti dovoljno privlačna da može trajno zadržati svoje članove i sama privlačiti nove. Često naprosto začuđuje kako jedna zemlja, koja u svojem teritorijalnom ustroju ima toliko prostranstvo otoka i morskoga akvatorija, malo čini za promicanje u samu bit specifičnog načina življenja i opstojnosti otoka. Već smo u uvodu naveli, da ne postoji jedinstveni model po kojem bi se po univerzalnoj recepturi rješavali problemi otoka i njihovih stanovnika i da je svaki otok sam po sebi specifičan, pa svakome od njih valja tako i pristupiti. To ponovno ističemo zato što se, ipak, može govoriti o nečemu što je zajedničko svim otocima i problemima otočana, a to je sažeto u nastojanjima da se otoke i njihove stanovnike dovede u stanje socijalne i ekonomske sigurnosti i u stanje pripadnosti zemlji i pune jednakosti sa stanovnicima na kopnu.

Postojeći, prije spomenuti, ograničujući uvjeti privređivanja i razvitka, višestruko se negativno odražavaju na stanje i tendencije bržeg razvoja, osobito u području turizma kao životne šanse svih naših otoka. Na otocima objektivno postoje mogućnosti za uspješan razvitak selektivnih oblika turizma, ponajprije sportsko-rekreacijskog i zdravstvenog, uvažavajući, prije svega, položaj na ljestvici motiva za dolazak turista i sadržaj boravka u određenome odredištu. U tom procesu valja odrediti koncepciju razvitka turističke ponude, ali pojedinačno za svaki otok (ili bliske otočne skupine), s tim da će otoci predstavljati specifičnu vrijednost u našoj ukupnoj turističkoj ponudi samo ako uspiju sačuvati svoje izvorne odlike, misleći pritom ne samo na prirodne vrijednosti, nego i na kulturno naslijeđe. U naporima za revitalizaciju otoka ne smiju se, naravno, zanemariti ni ekološki aspekti problema očuvanja Jadrana kao čistog i zdravoga mora, jer je to bitna pretpostavka za sadašnju i buduću uspješnu društveno-ekonomsku valorizaciju i otočnog prostora.

Postoji u svijetu mnogo zemalja koje su imale slične probleme ili ih još uvijek imaju, vezane naravno, uz probleme gospodarskog razvitka. Evo primjera jedne zemlje koja je uspjela, Španjolske - ta je država krenula s turizmom, oko njega se koncentrirala poljoprivreda. Kada se počela izvoziti hrana, poljoprivrednicima je bila potrebna ambalaža, a njezina se proizvodnja razvila kao prateća industrija. I tako redom. Njima je turizam savršeno poslužio kao kotač zamašnjak za razvitak ostalih gospodarskih djelatnosti. Jasno je zaključiti na osnovi toga primjera kako ulaganja u turizam znače ulaganja i u ostale djelatnosti pa se time otvaraju šanse za

novo zapošljavanje. Ne smijemo zaboraviti da se takve promjene nigdje, pa ni u prije spomenutom primjeru, nisu događale preko noći. Za sve je potrebno vrijeme, a kod nas je još uvijek, nažalost, mnogo onih koji misle da je potrebno samo donijeti razvojne programe, dati načelnu podršku njihovom ostvarivanju i sve će doći samo po sebi. Naravno, bilo bi dobro kada bi to moglo biti tako lako ostvarivo.

Često se zaboravlja da je turizam djelatnost koju karakteriziraju određeni ciklusi i stanoviti rizici. Razvitak turizma na otocima valja programirati u skladu s interesima lokalnog pučanstva i s potrebom očuvanja (radi mogućnosti trajnog korištenja) primarnog resursa za buduće naraštaje otočana. Poštovanje kriterija razvitka i postupno izgrađivanje novog turističkoga proizvoda morali bi omogućiti dugoročno tržišno repositioniranje otočne turističke ponude. Naravno, u cilju onoga što je rečeno i na početku, a to je da turizam na našim otocima ne može i ne smije biti sam sebi svrha, nego mora biti u funkciji razvitka gospodarstva na tim područjima.

LITERATURA

1. Bartoluci, M., Čavlek, N. (1998): *"Turizam i sport"*, Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu i Ekonomski fakultet – Zagreb, Zagrebački velesajam, Zagreb
2. Grgona, J. (2001): *Possibilities for developing sports and recreational tourism on Croatian Islands*, European Conference "Sport for all-health-tourism", Poreč
3. Senečić, J. (1998): *Promocija u turizmu*, Mikrorad, Zagreb
4. Rječnik turizma, (2001), Masmedia, Zagreb
5. TOMAS 2001, (2002), *Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj*, Institut za turizam, Zagreb
6. Zakon o otocima, (1999), Narodne novine, godište CLXI, broj 34, Zagreb.

TOURISM IN THE FUNCTION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF CROATIAN ISLANDS

Summary

In this paper the author suggests the necessity of tourism analysis as an activity which represents significant developmental chance for faster economic development of Croatian islands. In his consideration he points out advantages and restrictions for economic development at this space, taking into account the results of recent empirical researches. Tourism which nowadays exists at our islands, definitely does not offer all what visitors, tourists, expect at islands. Pointing out the complexity of tourism development at islands, the author especially emphasizes the impossibility of application of the unique model of tourist and economic development for all islands, and suggests the necessity of comprehension of each island group or island separately, taking into consideration the efforts for revival of this space as a whole but with a special emphasis on its economic prospect.